

Eräs tšeremissin sanakirjahanke.

Suomalais-ugrilaisen Seuran vuosikokouksessa 1895 silloinen esimies Otto DONNER ehdotti, että seura ryhtyisi toimenpiteisiin saadakseen hallussaan olevat tšeremissinkieliset, varsinkin PORKKA-vainajan kokoamat ainekset järjestetyiksi, täydennetyiksi ja julkaistuksi, koska suomalais-ugrilaisista kielistä erityisesti tämä kieli oli sanastollisessa suhteessa sangen vähän tunnettu. Prof. E. N. SETÄLÄ kannatti ehdotusta esittäen sen tueksi mm., että tutkija vertailevissa tutkimuksissaan tuskin ollenkaan voi ottaa tätä kieltä lukiun, kun sen sanavarasto niin vaillinaisena ja äänneasunsa puolesta puutteellisenä on meille tunnettu.

Silloin olikin olemassa vain pari pientä sanakirjaa, nim. unkarilaisen József BUDENZIN¹ v:lta 1866 ja venäläisen W. P. TROITSKIN², joka oli ilmestynyt vuonna 1895. Tosin Arvid GENETZIN kielennäytekokoelma³ oli ilmestynyt jo v. 1889 ja vastikään hänen toimittamansa Volmari PORKAN⁴ kokoelma. Mutta tekstihän ovat hankalia sanastollisten tutkimusten lähteinä, joten ne huonosti täyttävät sanakirjan tarvetta.

Otto Donnerin ehdotus hyväksyttiin, ja työn suorittajaksi päätettiin pyytää prof. Genetziä, joka siihen aikaan olikin ainoa mahdollinen. Genetzin toivottiin ryhtyvän pian valmistaviin töihin mahdollisesti jonkun apulaisen keralla ja tekevän vaikkapa matkankin vielä kerran tšeremissien luo.

Sanakirja olisi voinut perustua enimmäkseen neljään painamattomaan aineskokoelmaan. Itämurteita olisivat edustaneet Volmari PORKAN ja Arvid GENETZIN kokoelmat sekä länsimurteita tšeremissien Mihail KROKOVSKIN ja Ivan MOLJAROVIN kokoelmat.

Volmari PORKAN⁵ ainekset ovat peräisin hänen tutkimusmatkaltaan syyskuusta 1885 huhtikuuhun 1886, jolla matkalla hän liikkui Tsarevokokšaiskin, nyk. Krasnokokšaiskin piirin Unšan ja Morkin pitäjissä. Hänen kokoelmiinsa sisältyvät seuraavat ainekset: sanasto, joka käsittää n. 10.000 sanamerkintää, muoto- ja johto-opin luonnos, kielennäytteitä, jotka kuten sanottu Genetz julkaisi v. 1895, sekä mm. 20 lukua Matteuksen evankeliumin käännöstä, joka on PORKAN kielenoppaan Konstantin Nikolajevitš BURNAJEVIN käsialaa. Tätä keräystyötään PORKKA ei saattanut suorittaa täysissä voimissaan eikä kokoelmiaan viimeistellä painokuntoon, sillä jo matkansa alussa hän sairastui, ja muutamaa vuotta myöhemmin, 1889, sama tauti vei hänet ennenaikaiseen hautaan.

Genetzin omat kokoelmat ovat peräisin vuodelta 1887, jolloin hän kesällä kolme kuukautta tutki itäistä Permin läänin Krasnoufimskin piirin murretta Nišnj Potam -nimisessä kylässä. Matkan tuloksena oli

¹ BUDENZ József, Erdei s hegyi cseremisz szótár. Pest 1866. VII + 104 s.

² В. П. Троицкий, Черемисско-русский словарь. Казан 1895. XIV + 87 s.

³ Arvid GENETZ, Ost-tšeremissische Sprachstudien. I. Sprachproben mit deutscher Uebersetzung. SUSA VII. VI + 181 s.

⁴ Volmari PORKKA's tšeremissische Texte mit Uebersetzung. Herausgegeben von Arvid GENETZ. SUSA XIII: 1. IX + 140 s.

⁵ Ks. Arvid Genetz SUSA 13: 1 s. VII.

n. 4,500 sanaa käsittävä sanasto, kieliopin luonnos sekä kielennäytteitä, jotka ilmestyivät painosta v. 1889.

V. 1901 ilmestyi unkarilaisen MÓRICZ SZILASIN toimittama tšeremisin sanakirja¹, joka käsittää n. 8.800 sanaa. Toimitustyössä Arvid Genetz on avustanut Szilasia, minkä tämä jo kansilehdellä tunnustaaakin. Mutta missään hän ei näy Genetzin osuutta tarkemmin selittäneen.² Ei ole siis ihme, että sellaista käsitystä näyttää esiintyvän, että Genetzin keräämä sanasto olisi tullut tässä sanakirjassa julkisuuteen. Näin ei kuitenkaan ole asianlaita. Genetz on kyllä ilmeisesti antanut Szilasille tiedon jokaisesta toteamastaan tšeremissin kantasananasta ja antanut huomattavaa apua merkitysten määrittelyssä, mikäli Genetzin sanaston sivuun tehty saksankielinen lyijykynämerkintä ja sen yhtäpitävyys Szilasian sisältämän merkityksen määrittelyn kanssa oikeuttaa päättämään, että se on Genetziltä saatu silloinkin, kun lähettä ei ole mainittu. Mutta tuntemansa sanan johdannaiset ja sanan käyttöä valaisevat esimerkit Genetz on melkein säännöllisesti jättänyt Szilasille antamatta. Esim. *küam* 'kypsyä' sanaperheestä sanastossa on seuraavat merkinnät, joita ei Szilasilla tapaa (transskriptiota on hieman muutettu): *kün súam* id., *küestlam* ja *küestem*, jotka molemmat ovat Szilasinkin tuntemaan *küestám* 'paistaa, kypsentää' verbin frekventatiivijohdannaisia, *kütámö* 'puolikypsi', *küčámö* 'raaka', *küšö* 'kypsi' sekä *türlö šaska kümö pačeteš* 'zur Zeit wo mannigfach Blumen erblühn'.

Molemmat länsitšeremissiläiskokeelmat ovat Kozmodemjanskin piirin murretta. Tšeremissiläisen papin Mihail KROKOVSKIN sanasto³ käsittää 5,300 riviä. Tämä sanasto on pidettävä erossa siitä samannimisestä painamattomasta tšeremissiläis-venäläisestä sanakirjasta, joka on eräs TROITSKIN sanakirjan lähteistä.⁴ — Ivan Jakovlevitš MOLJAROVIN kokeelma⁵ käsittää tšeremissiläis-venäläisen sanaston, joka sisältää 1,450 sanaa, venäläis-tšeremissiläisen sanaston, joka on 2,750 sanan laajuinen, sekä 961 numeroa tšeremissinkielisiä sananlaskuja ja puheenparsia, jotka hän on kirjallisuudesta koonnut.

Seuran papereista ei ilmene, miten Genetz suhtautui Donnerin aloitteeseen. Mutta Genetzin jälkeensä jääneet paperit, joita säilytetään seuran arkistossa, antavat asiaan lisävalaistusta. Niiden joukossa oli nim. 98

¹ Cseremis szótár (Vocabularium čeremissicum). Genetz Arvid föközremüködésé vel szerkesztette Szilasi Móricz. Ugor füzetek 13. Budapest 1901. (Eripainos NyK 29 ja 30.)

² Tätä seikkaa ei selvitä myöskään »Bibliographie der finnisch-ugrischen sprach- und volkskunde für das jahr 1900» (FUF 1, Anzeiger s. 124): »— welches auf grund der bisher erschienen tscheremissischen litteratur und der wörterversammlung von Genetz ausgearbeitet ist».

³ Словарь черемискаго горнаго нарѣчія, составленный священникомъ Михайломъ Кроковскимъ.

⁴ Mt. s. III.

⁵ Черемиско-русскій словарь. На козодемьянскій черемисскій языкъ. Составилъ И. Моляровъ. 1887. — Словарь на русско-горночеремисскій языкъ. Сочин. Иванъ Як. Моляровъ. 1880. — Пословицы и поговорки пополамъ на русско-черемисскій языкъ. Собранный изъ разныхъ книгъ. Сост. И. Моляровъ. 1878. — Учебникъ русскаго языка или названіе предмѣты для черемисскодемьянскаго узда. Составилъ И. Моляровъ. 1887.

foliokokoista liuskaa tšeremissinkielistä sanastoa. Sivut on kirjoitettu neljään palstaan niin täyteen, että yhdelle sivulle mahtuu noin sata sanaa. Tämä kokoelma käsittää yhteensä 9272 sanapointtoa. Useimpien pointtojen alussa on lähdelyhennys. On osoittautunut, että tämän kokoelman aines on pointtu mm. Porkan teksteistä (1,135 pointtoa), Moljarovin kokoelmasta (5952 pointtia.), Krovovskin sanastosta (1250 p.), Burnajevin¹ Matteuksen evankeliumin käännöksestä (265 p.), A. O. HEIKELIN tutkimuksesta Die Gebäude der Čeremissen, Mordwinen, Esten und Finnen (SUSA 4; 54 pointtoa). Krovovskin sanastosta Genetz näkyy pointtineen vain sellaiset ainekset, jotka puuttuvat Troitskin sanakirjasta tai ovat sen tiedoista tavalla tai toisella poikkeavia.

On siis aivan ilmeistä, että tämä kokoelma on syntynyt sanakirjan esityönä, joten Genetz näyttää ottaneen vastaan tarjotun tehtävän ja ryhtyneen tšeremissin sanakirjan esivalmistukseen. Työn kesken jäämiseen ei liene ollut syynä Szilasin sanakirjahanke, koska siitä olisi voinut tulla puolta laajempi kuin Szilasin sanakirja ja koska Genetz ei ollut Szilasilta kaikkia aineksiaan antanut. Mutta miten lienee vaikuttanut asiaan se, että pian ruvettiin saamaan uusia ja monessakin suhteessa entistä luotettavampia tietoja tästäkin kielestä? Niinpä G. J. RAMSTEDT tutki v. 1898 Kozmodemjanskin piirin vuoritšeremissimurretta, H. PAASONEN v. 1900 Birskin piirin itätšeremissimurretta ja Yrjö WICHMANN vv. 1905—6 useita murteita.

PAAVO SIRO

¹ Ks. edellä.